

AKSU, İbrahim, “Gülmenin ve Güldürmenin Ahlâkî Değeri Üzerine Kısa Bir Soruşturma”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/II, Aralık 2021, s. 170-176.

Makale Türü: İlahiyat Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.991218>

Geliş Tarihi / Received: 04 Eylül/September 2021
Online Yayın: 26 Aralık 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Ekim /October 2021
Published Online: 26 December 2021

Gülmenin ve Güldürmenin Ahlâkî Değeri Üzerine Kısa Bir Soruşturma

İbrahim AKSU^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ERZİNCAN.

*aksuibrahim34@gmail.com

+ORCID: 0000-0002-7172-4204

Öz- Gülme, insan türünün temel özelliklerinden biridir. İnsanın bu ayırt edici ve doğal özelliği filozoflar tarafından ahlâkî sorgulamaların konusu olmuştur. Gülmenin ahlâkî açıdan sahip olduğu değer hakkında tartışma yürüten filozoflar, bununla bağlantılı olarak güldürme edimini de incelemişlerdir. Filozofların bir kısmı gülme ve güldürme edimlerini erdem sayacak derecede önemli görmüş; bir kısmı ise bunları ahlâken olumsuz olarak nitelendirmiştir. Bu makale, klasik dönem İslam filozoflarının ahlâka dair sorgulamalarında gülme ve güldürme edimlerini nasıl değerlendirdiklerini ve onları ahlâkî yetkinlik süreci içerisinde nerede konumlandıklarını tartışmaktadır. Tartışma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: İslam filozofları, gülme ve güldürme edimlerinde aşırıya kaçıldığı taktirde ahlâken olumsuz bir durumun ortaya çıktığı konusunda hemfikirlerdir. Ancak filozoflar arasında, ölçülü biçimde sergilendikleri taktirde bunların ahlâkî yönden kazanacakları yeni değer hususunda fikir ayrılığı bulunmaktadır. Filozofların bir kısmı bunların erdem olacaklarını, bir kısmı ise ahlâkî açıdan aynı olumsuz değere sahip olmaya devam edeceklerini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler- İslam Felsefesi, İslam Ahlâk Felsefesi, Gülme, Güldürme, Erdem.

A Brief Investigation on the Moral Value of Laughter and Making Somebody Laugh

Abstract- Laughter is one of the fundamental features of the human species. This distinctive and natural feature of man has been the subject of moral investigations by philosophers. Philosophers debating the moral value of laughter have also examined the act of making somebody laugh in connection with this. Some philosophers regarded the acts of laughter and making somebody laugh as important as virtues; some of them labeled both as morally wrong. This article discusses how Islamic philosophers of the classical period evaluated the acts of laughter and making somebody laugh in their investigations into morality and where they positioned them in the process of moral perfection. As a result of the discussion, the article reached the following conclusions: Islamic philosophers agree that a morally negative situation arises if the acts of laughter and making somebody laugh are excessive. However, there is a dissent among the philosophers about the new value they will morally gain if they are displayed in moderation. Some philosophers claim that they will be virtues, while others argue that they will continue to have the same negative value from the moral point of view.

Keywords – Islamic Philosophy, Islamic Ethics, Laughter, Making Somebody Laugh, Virtue.

Giriş

Gülme, en genel hatlarıyla, “sevinç dolayısıyla yüzün gerilip dışların görünmesi” olarak tarif edilebilir.¹ Biraz daha kapsamlı bir tarif talep edildiğinde ise onu “insanın, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurması” şeklinde ifade edebiliriz.² Bu anlam çerçevesiyle gülme, insan türünün en temel özelliklerinden biridir. Öyle ki, gülme insanı ne ise o kılan nitelikler arasında sayılmış³ ve insan, farklı tanımlamalar yanında “gülen canlı” (zoion gelastikon) şeklinde de tanımlanmıştır.⁴ Bununla birlikte, insanın ayırt edici özelliklerinden biri olmak onu yeteri kadar ilgi çekici kılamamıştır. O nedenle de gülme, bir bütün olarak klasik düşünce tarihinde önemine paralel boyutta inceleme konusu olamamıştır.⁵ Buna karşın gülme şeklinde adlandırılan olgunun hak ettiği ilgiyi modern dönemde edinebildiğini ve günümüzde artık gülmenin “gelotology” isimli hususi bir bilim dalı çerçevesinde incelenmeye başladığını belirtmemiz gerekmektedir.⁶

Filozofların gülme olgusuna yönelik ilgisi her ne kadar insanın “akletme” gibi başka temel özelliklerine nispetle daha düşük seviyede kalmış ise de yine de varlığını Antik Yunan felsefesinden itibaren sürdürmüştür.⁷ Alt seviyede fakat kesintisiz devam eden bu ilgi gülmenin mahiyeti hususunda ortak bir kavrayış doğuramamıştır. Bunda en büyük etken de onun bir duygu mu yoksa bir tür davranış mı olduğu hususunda bir netliğe varılamamasıdır.⁸ Dolayısıyla, “gülme nedir?” sorusuna verilen cevaplar ziyadesi ile çeşitlilik arz etmektedir. Öte yandan, gülmenin nasıl meydana geldiği sorusuna ütker edildiğinde, özellikle klasik felsefe geleneklerinde cevap içerisinde belirli bir uzlaşımın varlığından bahsedilebilmektedir. Buna göre, gülme fizyolojik nedenleri itibarıyla insan vücudundaki doğal sıvıların ve özellikle de kanın mizacından; psikolojik nedenleri itibarıyla ise insanı sevindiren, şaşırtan yahut heyecanlandıran dışsal etkilerden kaynaklanan bir olgudur.⁹

Gülme, kaydedilen açıklamalardan anlaşılacağı üzere, hem insanın aslı/ayrılmaz bir özelliği hem de mahiyeti itibarıyla doğal bir fenomendir. Ancak o, tüm bu vazgeçilmezliğine ve tabiiğine rağmen aynı zamanda ahlâkın da konusu olmuş ve ahlâkî değeri itibarıyla de

tartışılmıştır. Gülmenin ahlâkî açıdan sahip olduğu konum hakkında tartışma yürüten filozofların önemli bir kısmı ise onu olumsuz biçimde değerlendirmiştir.¹⁰

Gülmeye yönelik bu olumsuz yaklaşımın özellikle *aşırılık* mevzu bahis olduğunda daha da arttığını söyleyebilmek mümkündür.¹¹ Bunun nedenlerine bakıldığında ise filozofların nispeten farklı gerekçeler ileri sürdükleri görülmektedir. Söz konusu gerekçelerin izi Batı ahlâk felsefesi tarihi boyunca takip edildiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Gülme/aşırı gülme filozofların bir kısmı tarafından aklı işlevsiz kılması,¹² akla uzak ve özü itibarıyla yararsız bir eylem olması,¹³ ahlâkî besleyen ruhî duygulara değil aksine hayvani/bedensel duygulara dayanması,¹⁴ kişiyi ahlâkî sorumluluktan uzaklaştırması,¹⁵ ahlâkî değerleri tahrip edebilmesi¹⁶ ve nihayetinde tüm kötülüklerin kaynağı anlamında şeytanca bir edim olması¹⁷ gibi gerekçeler dolayısıyla ahlâken kötü kabul edilmiştir. Öte yandan, bazı filozofların gülmeyi ahlâkî açıdan olumladıklarını da burada kaydetmek gerekmektedir.¹⁸

Tüm bu zikredilenlere bakarak, Batı felsefesi tarihi açısından genel itibarıyla şunu söyleyebilmemiz mümkündür: İnsanın temel bir özelliği olan ve meydana gelişini fizyolojik-psikolojik birtakım süreçlere dayanan gülme ile insanın bir başka temel özelliği olan ahlâkîlik arasındaki bağ çoğu filozof tarafından ters orantılı biçimde tesis edilmiştir. O nedenle de gülmeye ve husûsen de aşırı gülmeye, insanın ahlâkî yetkinliği açısından olumsuz bir rol biçilmiştir.

Peki, insana mahsus bu iki temel olgu arasındaki bağ İslam filozoflarınca nasıl kurulmuştur? Diğer bir ifadeyle, gülme eylemi İslam filozoflarının ahlâka yönelik soruşturmalarında nasıl değerlendirilmiş ve insanın ahlâkî yetkinlik süreci içerisinde nerede konumlandırılmıştır? Elinizdeki çalışma bu sorulara modern dönem öncesi İslam felsefesinin önde gelen isimleri/metinleri üzerinden bir yanıt bulmaya ve sunmaya çalışacaktır. Bunu yaparken de gülme yanında onunla ayrılmaz bir ilişki içerisinde bulunan güldürme olgusunu da eşit derecede dikkate alacaktır. Zira filozofların bir kısmı, çalışma boyunca da açığa çıkacağı üzere, gülme problemini büyük oranda güldürme edimi ve özellikle de bunun hususi bir aracı olan mizah kavramı üzerinden tartışmayı tercih etmiş gözükmektedir.

¹ Râgıb el-İsfahânî, “d-h-k”, *Müfredât*, thk. Safvan Adnan Davudî, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 3. Baskı, 2002, s. 501.

² Çağatay Güler - Bilge Ufuk Güler, *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*, Yazıtı Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 1.

³ Aristotle, “Parts of Animals”, *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, 1991, 672b25-673a32, cilt 1, s. 67-68.

⁴ Franz Rozenhal, *Erken İslam'da Mizah*, çev. Ahmet Arslan, İris Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 211; Rıdvan Şentürk, *Gülme Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2016, s. 11-12, 45; Henri Bergson, *Gülme: Komüğün Anlamı Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 3. Baskı 2011, s. 12-13.

⁵ İnsanın mahiyeti itibarıyla “gülen canlı” olduğu ve de gülmenin yalnızca insana mahsus bulunduğu görüşünün tarihsel serüvenine dair kısa bir değerlendirme için bk. Lydia Amir, *Philosophy, Humor, and the Human Condition: Taking Ridicule Seriously*, Palgrave Macmillan, Cham, 2019, s. 122 vd.

⁶ Her ne kadar modern dönem öncesinde varlık bulmuş farklı düşünce gelenekleri “gülme”nin yalnızca insana mahsus olduğu konusunda hemfikir ise de modern dönemde yapılan bilimsel araştırmalar hayvanların da gülmeyi andıran yahut bir dereceye kadar gülme kabul edilebilecek birtakım özellikler sergilediğini göstermektedir. Konuya dair bk. Güler - Güler, *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*, s. 45-51.

⁷ Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 13.

⁸ Gülme Bilimi'nin kapsam ve içeriğine dair bk. Güler - Güler, *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*, s. 9-14.

⁹ Gülmenin mahiyeti, oluşumu ve değeri konusunda felsefe tarihi boyunca geliştirilmiş belli başlı yaklaşımların bir özeti için bk. Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 45-75.

¹⁰ Feyza Ceyhan Coştu, “Gülme Üzerine Bir Deneme: Bergson ve Freud”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 71, Yaz 2020, s. 135.

⁹ Gülmenin fizyolojik ve psikolojik nedenlerine dair İslam filozoflarının geliştirdikleri cevapları -ki bunlar özü itibarıyla probleme ilişkin antik birikimi de belirli bir oranda dikkate almaktadır- bir bütün halinde takip edebilmek için bk. Rozenhal, *Erken İslam'da Mizah*, s. 210-218. İslam filozoflarının gülmenin kaynağına dair görüşlerini inceleyen muhtasar bir çalışma için ayrıca bk. Cleophea Ferrari, “Warum ist Lachen ansteckend? Ein ideengeschichtlicher Blick auf das arabische Mittelalter”, *Studia Graeco-Arabica*, 10, 2020, s. 241-244.

¹⁰ Gülme söz konusu olduğunda klasik dönemde karşımıza çıkan ve fizyolojik-psikolojik süreçlere vurgu yapan yaklaşımın aksine modern dönemde gülmeyi bütünüyle zihinsel süreçlerin ürünü gören yaklaşımlar da gelişmeye başlamıştır. Bk. Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 92.

¹¹ Gülmenin ahlâkî boyutunu Antik Yunan ve Helenistik dönem filozoflarının görüşleri çerçevesinde ele alan farklı incelemelerden müteşekkil bir çalışma için bk. Pierre Destrée - Franco V. Trivigno (ed.), *Laughter, Humor, and Comedy in Ancient Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 2019. Konu bağlamında 5.-7. bölümlere özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Bk. A.mlf., *Laughter, Humor, and Comedy in Ancient Philosophy*, s. 103-162.

¹² Coştu, “Gülme Üzerine Bir Deneme: Bergson ve Freud”, s. 136.

¹³ Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 47.

¹⁴ Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 48.

¹⁵ Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 52.

¹⁶ Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 53.

¹⁷ Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 56.

¹⁸ Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 66.

¹⁹ Şentürk, *Gülme Teorileri*, s. 56, 59, 63-64. Gülmenin ve onu ortaya çıkaran bir edim olarak mizahın ahlâkî açıdan değerli ve hatta bir erdem olarak kabul edilip edilemeyeceği soruna cevap arayan ve bu hususta lehte yahut aleyhte ortaya konmuş klasik ve modern argümanları tartışan önemli bir inceleme için bk. Andre Comte-Spoville, *Büyük Erdemler Risalesi*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 283-296.

Makale, girişi müteakip iki bölümden ve bir sonuçtan oluşmaktadır. İlk bölümde, İslam filozoflarının üretimleri süresince yaslanmış oldukları farklı kaynaklarda gülmenin ve güldürmenin ahlâki değerine ilişkin sergilenen yaklaşımların ortaya konulmasına gayret ettik. Böylelikle, filozofların probleme dair kendileri öncesinde mevcut bulunan birikimle ilişkileri ve sorun çerçevesinde geliştirdikleri yaklaşımların taşıdıkları özgünlük hakkında belirli bir sonuca varabilmek mümkün olacaktır. İkinci bölümde, İslam düşüncesi tarihinin klasik dönemi olarak adlandırılan 7.-11. yüzyıllar arasında yaşamış ve üretimde bulunmuş filozofların gülme problemine dair ahlâki yargıları serimlenmiştir. Bu başlık altında, filozofların gülmenin fizyolojik, psikolojik ya da zihinsel sebeplerine ve süreçlerine ilişkin görüşleri tartışma dışında tutulmuştur. Çalışmamızın sonuç kısmında ise ilk iki bölüm çerçevesinde varılan neticeler değerlendirilmiş ve böylelikle klasik dönem İslam filozoflarının nezdinde gülmenin ve güldürmenin taşıdığı ahlâki değerlerin tespitine çalışılmıştır.

1. İslam Felsefesinin Kaynaklarında Gülmenin ve Güldürmenin Yeri

İslam filozofları, kendi felsefî üretimleri esnasında İslam düşüncesi üst başlığı altında yer alan başta kelim gelmek üzere çeşitli disiplinlerin ortaya koyduğu birikimden değişik boyut ve yoğunlukta istifade etmiştir. Özellikle ahlâki kavramlar ve problemler söz konusu edildiğinde ise böylesi bir etkileşimden daha yüksek düzeyde bahsedebilmekteyiz. Dolayısıyla, bir filozofun muayyen bir mesele hakkında düşünmeye başlaması öncesinde mevcut olan birikimin ve bakış açılarının ilgili filozofu fikri olarak beslemesi ve hatta bir dereceye kadar yönlendirmesi kuvvetle muhtemeldir. O bakımdan incelemeye, gülmenin ve güldürmenin ahlâki değeri hakkında İslam düşüncesi tarafından sergilenen genel yaklaşıma dikkat çekerek başlamak yerinde sayılacaktır.

Gülmenin ahlâki açıdan taşıdığı değer İslam düşüncesinin doğuşundan itibaren değişik boyutlarda ele alınan bir mesele olmuştur. Konuya ilişkin tartışmaların ise hem gülme hem de güldürme olgusu üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'in gülmeyi yaratıcının insana bahşettiği doğal bir olgu şeklinde sunması; bizatihi Hz. Peygamber'in güler yüzlü bir kişiliğe sahip olup şakalar, nükteler vb. şeyler karşısında gülmesi ve aynı zamanda kendisinin de şaka yapması ve nükteli sözler söylemesi; benzer biçimde sahabenin önde gelenlerinin de mizah ve şakadan uzak durmaması gülme ve güldürme denilen insanî edimlere aşırıya kaçılmaması kaydıyla genel anlamda ahlâken olumlu bir değer yüklenmesi neticesini doğurmuştur.¹⁹ Bununla birlikte, İslam düşüncesi içerisinde ahlâki problemlerle ilgilenen farklı disiplinlere intikal edildiğinde bunların değerine ilişkin birbirinden ayrı bakış açılarının geliştirildiği görülmektedir.²⁰ Öyle ki, tasavvuf gibi kimi disiplinlerce az önce bahsi edilen olumlu yaklaşımın bütünüyle terk edilmesi ve gülmenin insanın ahlâki gelişimi açısından bütünüyle

kötü yahut daha yumuşak bir tabirle gereksiz görülmesi gibi bir durum dahi söz konusudur.²¹

İslam felsefesi, kendisine değin oluşmuş felsefe-bilim birikiminden önemli ölçüde istifade eden bir gelenektir. Bahse konu birikimin ahlâk meseleleri özelinde İslam filozoflarına intikal ettiği kanallardan birisi de Antik ve Helenistik dönem filozoflarının tercüme edilen eserleridir. Böylesi eserler arasında burada zikredecek olduklarımızdan ilki, Aristoteles'in (MÖ 384-322) olmamakla birlikte ona atfedilen ve İslam ahlâk felsefesine etkisi kayda değer olan *Erdemler ve Erdemsizlikler (Peri Aretôn kai Kakiôn)* adlı risaledir.²² Risalenin elimizde olan klasik tercümelerinde gülmeyi sevmek ve gülmeye aşırıya gitmek şehvî azgınlıkla (eş-şebik) irtibatlandırılmış ve bu erdemsizliğin tezahürlerinden biri şeklinde sunulmuştur.²³

Ele alacağımız ikinci tercüme, müellifi meçhul olup *İhtisârü'l-İskenderâniyyîn* başlığını taşıyan eserdir. Eserin meçhul yazarının konu hakkındaki değerlendirmelerini mizah kavramına dair açıklamaları üzerinden takip edebiliriz. Zira mizahın varlığı hem gülme hem de güldürme edimlerine aynı anda referansta bulunabilmektedir. Buna göre mizah, müellif açısından, insanda öfke duygusuna sebep olan faktörlerden biri tanesidir. Her ne kadar mizahın itidal üzere olanı övülmüş ise de mizah konusunda duracağı yeri bilen insan sayısı oldukça azdır. Mizaha sınır aşıldığında ise karşı tarafın öfkesine sebebiyet verileceğinden ötürü, duracağı yeri bilmeyenlerin mizahtan uzak durması gerekmektedir.²⁴

Bu bağlamda atıfta bulunacağımız son kaynak ise, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Ahlâk*'ının elimizde bulunan klasik Arapça tercümesidir. Burada da gülmeye ve güldürmeye dair değerlendirmeleri görebilmek için yöneleceğimiz temel kavram mizahtır. Aristoteles mizaha dair düşüncelerini erdem ve erdemsizlik bağlamında gündeme getirmektedir. Şöyle ki; filozof, kendisinin en önemli ahlâk teorilerinden olan "orta olma" teorisine başvurmak suretiyle mizah konusunda erdemsizliği ifade eden ifrat-tefrit kutupları ile erdemi ifade eden "orta nokta"yı açıklamaktadır. Mizah denilen olgu söz konusu edildiğinde orta nokta yani erdem olan nitelik nüktedanlıktır. Bunun ifrat noktası maskaralık iken, tefrit noktası da yabaniliktir ki, her ikisi de erdemsizliktir.²⁵

Buraya değin kaydedilen açıklamalar, İslam filozoflarının gülme ve güldürme konusunda devraldığı birikimin ana hatlarıyla şöyle bir çerçeveye sahip olduğunu göstermektedir: Gülme ve bunun yanında da onu ortaya çıkaran söz, hareket ve davranışlar bütünü olarak güldürme ancak itidal derecesinde sergilendiklerinde hoş görülen edimlerdir. Söz konusu itidal derecesi ile sınırlı kaldığı sürece erdem olarak da kabul edilen gülme ve güldürme, herhangi bir aşırılık gündeme geldiğinde ahlâki açıdan taşıdığı olumlu değeri yitirmekte ve ahlâken kötü görülen, hatta erdemsizlik sayılan bir eylem ve kişilik özelliği haline almaktadır. Peki, İslam filozoflarının konuya ilişkin önlerinde hazır buldukları bu tabloya yaklaşımları ve gülmeye/güldürmeye ilişkin değerlendirmeleri hangi yönde

¹⁹ Mustafa Çağrı, "Gülme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1996, cilt 14, s. 243; Ramazan Altınay, "İslam Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I", *Nüsha*, 4/15, Güz 2004, s. 79-84.

²⁰ Gülme ve gülmenin kaynağı olması hasebiyle mizah olgusunu Kur'an-ı Kerim yanında fıkıh ve tasavvuf disiplinleri çerçevesinde ele alan incelemelerin yer aldığı bir derleme için bk. Georges Tamer (ed.), *Humor in Der Arabischen Kultur/Humor in Arabic Culture*, Walter De Gruyter, Berlin, 2009, s. 3-55.

²¹ Çağrı, "Gülme", cilt 14, s. 243. Gülmenin ve gülmeye sebebiyet vermesi dolayısıyla mizahın mı yoksa ciddiyetin mi ahlâken daha değerli olduğu sorusunu Cahız'ın (ö. 255/869) görüş ve değerlendirmeleri üzerinden tartışan bir inceleme için bk. Yunus Cengiz, *Doğa ve Öznellik: Cahız'ın Ahlâk Düşüncesi*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2016, s. 267-273.

²² Hümeyra Özturan, *Êthostan Ahlâka: Antik Yunan Ahlak Literatürünün İslam Dünyasına İntikali ve Alımlanışı*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2020, s. 46.

²³ Aristoteles, "Fi Fezâli'n-nefs", çev. Ebû Kurre, *Ein pseudoaristotelischer Traktat über die Tugend: Edition und Übersetzung der arabischen Fassungen des Abû Qurra und des Ibn at-Tayyib*, thk. Mechthild Kellermann, Inaugural-Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität zu Erlangen-Nürnberg, Berlin, 1965, 1251a16-22, s. 41; A.mlf., "Fi'l-Fazile", çev. Ebu'l-Ferec Abdullah b. Tayyib, *Ein pseudoaristotelischer Traktat über die Tugend: Edition und Übersetzung der arabischen Fassungen des Abû Qurra und des Ibn at-Tayyib*, thk. Mechthild Kellermann, Inaugural-Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität zu Erlangen-Nürnberg, Berlin, 1965, 1251a16-22, s. 61.

²⁴ Müellifi Meçhul, "İhtisârü'l-İskenderâniyyîn", Aristoteles, *el-Ahlâk*, çev. İshak b. Huneyn, thk. Abdurrahman Bedevî, Vekâletü'l-Matbû'ât, Kuveyt, 1979, s. 443-444.

²⁵ Anna A. Akasoy - Alexander Fidora (ed.), *The Arabic Version of the Nichomachean Ethics*, giriş ve notlarla İng. çev. Douglas M. Dunlop, Brill, Leiden, 2005, s. 179.

seyretmiştir? İlerleyen başlıklarda, klasik dönemin önde gelen filozoflarının konu hakkındaki görüşleri ayrı ayrı ortaya konulacaktır.

2. Klasik Dönem İslam Filozoflarında Gülmenin ve Güldürmenin Ahlâkî Boyutu

Gülme ve güldürmeyi problem olarak tartışan ilk İslam filozofu, görebildiğimiz kadarıyla, Ebu'l-Hasen el-Âmirî'dir (öl. 381/992). Âmirî konuya dair değerlendirmelerini Solon (MÖ 640-560), Platon (MÖ 428-348) ve Aristoteles gibi devlet adamı ve filozoflardan yaptığı aktarımlar üzerinden, dolaylı olarak okuyucuyla paylaşmaktadır. Ancak ilgili isimlerin görüşlerine herhangi bir ihtirazî kayıt düşmemesi, bunları bir dereceye kadar kendisinin de benimsemiş olduğunu kabul etmemizi haklı kılmaktadır.

Âmirî öncelikle Aristoteles'ten aktarımda bulunmaktadır. Buna göre; eğlence ve şakalaşma insan yaşamı için zorunludur. Ancak, burada önemli olan güldürmede aşırılıktan uzak orta noktayı bulmaktır. Bu orta noktaya nüktedanlık denilmektedir. Orta noktanın aşılması ise iki şekilde gerçekleşebilir. Birinci durumda kişi iyi olsun kötü olsun hiçbir şeye gülmez yahut hiç kimseyi güldürmez. Buna anlayışsızlık denir. İkinci durumda ise, bunun tam tersi biçimde kişi her daim gülme ve güldürme uğraşı içerisinde olur. Buna da şakacılık denilmektedir. Yalnız şakacılığın iki türü bulunmaktadır. İlkinde kişinin kastı karşısındaki hoşnut etmektir ve söylediklerinde muhababını kırarak, incitecek herhangi bir öge bulunmaz. İkincisinde ise bunun aksine kişinin sarf ettiği sözler insanları üzecek ve terbiyeli insanların dinlemeye tahammül edemeyeceği cinstendir.²⁶

Âmirî'nin bu aktarımları, kendisinin itidal noktasında tutulduğu vakit gülme ve güldürme eylemlerini ahlâken onayladığı şeklinde okunabilir. Zira kaydedilenler, yukarıda Aristoteles'in *Nikomakhos'a Ahlâk*'inin klasik Arapça tercümesi dolayımında da zikrettiğimiz, orta teorisine uygun olarak nüktedanlığın erdem ve bunun dışındaki aşırılıkları ise erdemsizlik gören anlayışın bir ifadesidir. Ancak bunun yanında filozof, gülmeyi ve güldürmeyi bütünüyle uzak durulması gereken edimler olarak tasvir eden aktarımlarda da bulunmaktadır. Onlardan biri Solon'a aittir ve Solon'un oğluna tavsiyesini içermektedir. Buna göre; şakalaşmaktan uzak durulması gerekmektedir. Çünkü şakalaşmak, haset ve kin tohumlarının ekilmesine sebebiyet verebilmektedir. Aktarımlardan bir diğeri, Aristoteles'in ağızından, maksadı mizah olan insanın önemsiz biri olduğunu belirtmektedir; bir başkası ise, bu kez meçhul birinin ağızından, mizahın ahmaklığa sebebiyet vereceğini ifade etmektedir.²⁷ Filozof, biri gülmeyi/güldürmeyi şartlı bir biçimde olumlayan diğeri ise mutlak olarak olumsuzlayan bu iki yaklaşımın arasını telif edecek yahut kendisinin nihai noktada hangisine taraf olduğunu belli edecek herhangi bir izahta bulunmamakta ve soruna ilişkin açıklamalarına bu şekilde son vermektedir.

İslam felsefesi geleneği içerisinde gülme ve güldürme hakkındaki görüşlerine yer vereceklerimiz arasında ikinci sırada İhvân-ı Safâ topluluğu (IV./X. Yüzyıl) gelmektedir. İhvân-ı Safâ risalelerinin dokuzuncusunda gülmenin ahlâkî değeri hakkında satırlara da yer verilir. Risalenin ilgili kısmında müellif(ler), insana bedenî ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için nefis, düşünsel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ise ruh üflendiğini belirtmektedir. Ancak risale yazar(lar)ı bir adım daha ileri gitmekte ve insana mahsus öfke, şehvet, oyun-eğlence, şerefe aykırı davranışlar, düzenbazlık, hilekarlık, ahmaklık vb. kötü huyların/erdemsizliklerin kaynağının nefis;

yumuşak huyluluk, iffet, haya, sabır, cömertlik, vakar vb. iyi huyların/erdemlerin kaynağının ise ruh olduğunu ifade etmektedir. Konumuz açısından vurgulanması gereken nokta, nefis kaynaklı erdemsizlikler arasında gülmenin de zikredilmesidir.²⁸

İhvân-ı Safâ'nın gülmeye dair açıklamaları bu edimi kötü huylar/erdemsizlikler sırasında zikretmekle sınırlı değildir. Zira bu filozof topluluğuna göre nefis ve ruh insanın ahlâkî yaşamını kontrol maksadıyla birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışan iki ayrı cevherdir. İnsan bu cevherlerden ilki olan nefsin galip gelmesini, dolayısıyla da kötü bir ahlâka sahip olmayı istemiyorsa şayet, o zaman ruha ait güzel huylar yani erdemler vasıtasıyla nefse karşı direnmelidir. Bu direnişi de ancak nefsin her bir kötü huyuna karşılık ruhun iyi bir huyunu geliştirerek ve sağlamlaştırarak gerçekleştirebilir. Fail, nefse ait kötü huylardan olan gülmeye karşı durabilmek ve bu huyun kendisinde yerleşmesini engellemek için kedere başvurulmalıdır. Diğer bir deyişle, gülme erdemsizliğin panzehiri keder ve üzüntü halinde bulunmak, kısaca mahzun olmaktır. Böylesi bir yola başvurulmasının temel nedeni ise, kötü huyların bir nevi hastalık olması ve hastalıkların da ancak zıttı durumların uygulanması yoluyla tedavi edilebilmesidir.²⁹ Tüm bu açıklamalar değerlendirildiğinde diyebiliriz ki, İhvân-ı Safâ adlı filozof topluluğunun gülmeye ilişkin yaklaşımı kategorik olarak olumsuzdur. Çünkü onlara göre gülme bir erdemsizlik ve dolayısıyla da tedavi edilmesi gereken ahlâkî bir hastalıktır.

İslam filozoflarından İbn Sînâ (öl. 428/1037) da gülme ve güldürme edimlerini inceleme konusu yapmıştır. İbn Sînâ'nın bunları bir erdem ve erdemsizlik meselesi olarak ele aldığı görülmektedir. Şöyle ki; kendisi temel erdemler ile alt erdem ve erdemsizlikleri kısaca ele aldığı *el-Bir ve'l-İsm fi'l-Ahlak* adlı risalesinde gülme ve güldürmenin sosyal ve ahlâkî değerini de konu edinmektedir. Ona göre güldürme ve bu eylemin doğal bir sonucu olarak da gülme, ölçülü olmak kaydıyla sosyal bir ihtiyaçtır. Filozof bu ihtiyacı, insanoğlunun hemcinsleri ile bir araya gelmesi ve hoş sohbetinde bulunması gerekliliğine dayandırmaktadır. Böyle bir ortamda ne aşırı gülmek ve güldürmek ne de hiçbir surette gülmeyip mutlak ciddiyet içerisinde olmak tavsiye edilir. Dolayısıyla, söz konusu güzel ortamın bozulmasına ve uygun sosyalleşme biçimlerinin hayat bulamamasına sebebiyet verecekleri için her iki tavırdan da uzak durulması beklenir.³⁰

İbn Sînâ sosyal açıdan bu şekilde yaklaştığı gülme ve güldürme olgularına ilişkin ahlâkî değerlendirmelerini de paralel biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre; edebe uygun biçimde, herhangi kötü/çirkin bir sözü, davranışı, eylemi işin içine katmamak suretiyle yapılan şaka anlamına gelen neşelilik (talâka) bir erdemdir ve iffet temel erdeminin altında yer almaktadır. İbn Sînâ burada Aristoteles'ten beri başvurulagelen "orta olma" teorisine istinaden bir erdem olarak nitelediği neşeliliğin "orta"yı ifade ettiğini belirtmektedir. Şu halde, bunun aşırı uçları da söz konusudur. Bu uçlardan biri gülme ve güldürmede aşırılık demek olan şaklabanlılık iken diğeri de gülme ve güldürmeden bütünüyle yoksunluk demek olan katılık/yabanılıktır.³¹ Bu tabloya bakarak şunu söyleyebilmek mümkün gözükmemektedir: İbn Sînâ, ölçülü gerçekleşen gülme ve güldürme edimlerini sosyal bakımdan olduğu kadar ahlâkî bakımdan da değerli kabul etmektedir.

Üzerinde durduğumuz problem açısından düşüncelerine başvuracağımız son filozof İbn Miskeveyh'tir (öl. 421/1030). İbn

²⁶ Ebu'l-Hasen el-Âmirî, "es-Sa'âde ve'l-İs'âd fi's-Sireti'l-İnsâniyye", *el-Fikru's-Siyâsî ve'l-Ahlâkî 'inde'l-Amirî*, thk. Ahmed Abdülhalim Atıyye, Daru's-Sekâfe, Kahire, 1991, s. 218-219.

²⁷ Âmirî, "es-Sa'âde ve'l-İs'âd fi's-Sireti'l-İnsâniyye", s. 219.

²⁸ Abdullah Kahraman (ed.), *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, çev. Abdullah Kahraman ve diğerleri, Ayrıntı yayımları, İstanbul, 2014, cilt 1, s. 206.

²⁹ Kahraman, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, cilt 1, s. 206.

³⁰ Bekir Karlığa, "İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlak Risalesi (El-Bir Ve'l-İsm Fi'l-Ahlak)", *İsam Kütüphanesi*,

Demirbaş: GNL 023582, s. 32. Krş. Bekir Karlığa - Aykut Kazancıgil, "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi ve İbn Sînâ'nın Yeni Bir Ahlâk Risâlesi", *Tap tarihi Araştırmaları*, 6, Ocak 1996, s. 136-137.

³¹ İbn Sînâ'nın metninde yer alan erdem ve erdemsizlikler için sunduğumuz Türkçe karşılıklar nâşirin tercümesinden kısmen farklılaşmaktadır. Bk. Karlığa, "İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlak Risalesi (El-Bir Ve'l-İsm Fi'l-Ahlak)", s. 32, 75-76. Krş. Karlığa - Kazancıgil, "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi ve İbn Sînâ'nın Yeni Bir Ahlâk Risâlesi", s. 136.

Miskeveyh gülme ve güldürme bahsini mizah ve alay kavramları çerçevesinde ele almaktadır ve her iki kavram bağlamında da gülmeye/güldürmeye yüklediği ahlâkî değer mutlak anlamda olumlu değildir. Öncelikle mizaha ilişkin açıklamalarına yönelecek olursak, İbn Miskeveyh mizahın yani başkalarını güldürme ediminin ancak ölçülü olması kaydıyla ahlâken iyi sayılabileceğini belirtmektedir. Ne var ki, bahse konu “ölçü”yü yakalamak bir hayli zordur. Çünkü insan, güldürmenin verdiği hazzı dizginleyemez ve dolayısıyla da duracağı noktayı çoğu kez bilemez. Sonuçta itidal noktası aşılar ve bu kez mizah bir anda kötülük kaynağına evrilir. En hafif derecesiyle soğukluğa, daha ileri boyutta ise kine sebebiyet verir. İbn Miskeveyh sayılan tüm bu gerçeklere dayanarak duracağı yeri bilmeyenin güldürme ile işinin olmaması gerektiğini belirtmektedir.³² Ancak, kendisinin verdiği bu hükmü yine kendisi tarafından “durulacak yer”i bilmenin zorluğuna yapılan vurgu ile birlikte değerlendirdiğimizde, İbn Miskeveyh’in nihai noktada güldürmenin ve dolaylı olarak da gülmenin uzak durulması gereken eylemler olduğu düşüncesini taşıdığı yorumunu yapabiliriz.

İbn Miskeveyh’in gülme/güldürme bağlamında incelediği ikinci kavram alaydır. Alay, filozofa göre, yalnızca terbiye yoksunu insanların meşgul olmaya tenezzül edeceği bir şeydir. Bunun nedeni, alay etme eyleminin alay edilme eylemini de doğal olarak doğurmasıdır. Zira ancak alay edilmeyi göze alan, buna razı gelip gülen, bunu memnuniyetle karşılayan düşük ruhlu insanlar başkaları ile alay edebilir. Erdemli ve şerefine düşkün insanlar ise böylesine ahlâken kötü bir tablonun içerisinde yer almaktan kati surette uzak duracaklardır.³³ Şu halde diyebiliriz ki, mizahın taşıdığı kısmî ve görece değere karşılık alay ahlâkî açıdan her hâlükârda değersizdir.

Sonuç

Klasik dönem İslam felsefesinde gülme ve onunla yakın irtibatlı olan güldürme edimlerinin ahlâkî bakımdan taşıdıkları değeri, İslam filozoflarının ilgili edimlere yönelik ahlâkî bakış açılarını incelemeye çalışan bu makalede iki temel sonuca varılmıştır. Bunlardan birincisi şudur: Gerek gülme ve gerekse güldürme söz konusu olsun aşırılık incelemeye dahil edilen hiçbir filozof tarafından ahlâken tasvip edilmemiş, aksine yerilmiştir. Varılan ikinci temel sonuç ise şudur: Mutedil bir gülme yahut güldürme eyleminin değeri üzerinde de mutlak bir uzlaşma bulunmamakta ve görüşleri incelenen filozoflar bu hususta farklı tutumlar benimsemektedir. Buna göre; İbn Sînâ gibi bir kısım filozoflar itidal üzere olduğu vakit bunların erdem kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun tam zıttı bir tavır ise İhvân-ı Safâ topluluğunda karşımıza çıkmaktadır. Çünkü İhvân-ı Safâ üyeleri gülmenin ve doğal olarak da güldürmenin mutlak manada bir erdemsizlik olduğu kanaatinde. Bunların yanında, erdem olarak nitelememekle birlikte mutedil bir ölçü içerisinde kalmak kaydıyla gülmeyi/güldürmeyi teorik düzeyde ahlâken olumlayan, fakat ölçünün yakalanabilmesindeki zorluğa vurgu yapmak suretiyle pratikte bunlardan uzak durulması gerektiği fikrini ima eden filozoflar da bulunmaktadır. İbn Miskeveyh de bunlardan biri olarak görülmektedir. Son olarak, klasik dönemde konuyla ilgilenenler arasında gülmenin ve güldürmenin hem lehindeki -ör. gülmek erdemdir!- hem de aleyhindeki -ör. gülmekten sakınılmalıdır!- yaklaşımları okuyucusuyla paylaşan ancak ne bunların arasını telif etmeye çalışsan ne de yaklaşımlardan birine taraf olan isimlerin varlığına da işaret etmek gerekmektedir. Âmirî böyle bir filozoftur diyebiliriz.

İslam filozoflarının yukarıda zikredilen farklı yaklaşımlarının izlerini belirli bir oranda İslam düşünce geleneği ve de Antik felsefe tarihi içerisinde geriye doğru sürebilmek mümkündür. Bu çerçevede hem

mutedil biçimde gerçekleşen gülme/güldürme eylemlerini erdem gören anlayışın hem de gülme ve güldürmeyi mutlak manada olumsuzlayan ve ahlâken değersiz gören yaklaşımın İslam filozofları nezdinde bir karşılık bulduğu görülmektedir. Buna bakarak filozofların ilgili problem çerçevesinde farklı düşünce geleneklerine yakın durduklarını söyleyebiliriz.

Bir başka işaret edilmesi gereken husus, filozofların gülme ve güldürmeye yönelik tavırlarını temellendirmede başvurdukları gerekçelerdir. Gülmeyi ve güldürmeyi ahlâken değerli gören filozoflar buna en temel gerekçe olarak bu edimlerin insana ihtiyacı olan uygun sosyalleşme ortamını sağlamasını göstermektedir. Zira gülme ve güldürme sayesinde insanların bir arada kalmaları, hoşça vakit geçirmeleri sağlanır. Böylelikle de tabiatı gereği sosyal bir canlı olan insanın ruh dünyası açısından elzem bir ihtiyacı giderilmiş olur. Elbette ki, söz konusu gerekçeyi öne süren isimler buna gülme ve güldürmenin ölçülü olması gerektiği kaydını düşmeyi de ihmal etmemektedir. Öte yandan gülme ve güldürmeye ahlâken olumsuz yaklaşan ve bu edimlerin insanın yetkinliğine zarar vereceğini düşünen filozofların gerekçeleri ise daha fazla çeşitlilik arz etmektedir. Kimileri bunları birer ruhî hastalığa benzetmekte, kimileri de bu edimlerin ahmaklığa neden olacağını ileri sürmektedir. Ancak içlerinde en baskın olan gerekçe, başkasına gülmenin veya başkalarını güldürmenin insanlar arasında soğukluktan başlayıp ucu kin, nefret, haset vb. derecelere varabilecek sosyal birtakım problemleri doğurabileceğidir. Her ne kadar ölçülülüğün bu gerekçeleri bertaraf edebileceği öne sürülebilir ise de, ilgili filozoflara göre, bahse mevzu ölçü sınırına riayet bir hayli zordur ve pratikte de sınır hemen hemen her zaman aşılacaktır.

Sonuç olarak; gülme, insan türünün tanımında kullanılacak derecede bu türün temel bir özelliği olan, ortaya çıkışında fizyolojik, psikolojik veya zihinsel süreçlerin etkili olduğu düşünülen doğal bir fenomendir. Filozoflar tarafından değişik açılardan irdelenmiş olan bu doğal fenomen, insanın ahlâkî yaşamında oynadığı roller bakımından da soruşturmaya konu edilmiştir. Gülmenin ve bununla bağlantılı olarak da güldürmenin ahlâkî değeri hakkında açıklamalarda bulunan klasik dönem İslam filozofları, bu edimlerin sergilenmesinde aşırıya kaçıldığı takdirde ahlâken olumsuz bir durumun ortaya çıktığı konusunda hemfikirlerdir. Ancak, ölçülü biçimde sergilendikleri durumda ahlâkî yönden kazanacakları yeni değer hususunda tartışma bulunmaktadır. Filozofların bir kısmı yeni durumda erdem olduklarını, bir kısmı ise yeni durumda da ahlâkî açıdan olumlu bir değer taşımadıklarını ileri sürmektedir. Son olarak bu iki gruba, mutedil bir gülme ve güldürme ediminin teoride değerli kabul edilebileceğini, ancak pratikte bu edimlerin gerekli noktada sonlandırılmayacağını ve dolayısıyla da ahlâkî bakımdan olumsuz neticelere sebebiyet vereceğini düşünen bir üçüncü grubu daha ilave etmek yerinde olacaktır.

³² İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, çev. A. Şener ve diğerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 176.

³³ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, s. 176-177.

KAYNAKÇA

- Akasoy, Anna A. - Fidora, Alexander (ed.); *The Arabic Version of the Nichomachean Ethics*, Giriş ve Notlarla İng. Çev. Douglas M. Dunlop, Brill, Leiden, 2005.
- Altınay, Ramazan; “İslam Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I”, *Nüşa*, 4/15, Güz 2004, ss. 77-96.
- Amir, Lydia; *Philosophy, Humor, and the Human Condition: Taking Ridicule Seriously*, Palgrave Macmillan, Cham, 2019.
- Âmirî, Ebu'l-Hasen; “es-Sa’âde ve'l-İs’âd fi’s-Sîreti'l-İnsâniyye”, *El-Fikru’s-Siyâsî ve'l-Ahlâkî ‘inde’l-Amirî*, thk. Ahmed Abdülhalim Atiyye, Daru’s-Sekâfe, Kahire, 1991, ss. 111-412.
- Aristoteles; “Fi'l-Fazîle”, çev. Ebu'l-Ferec Abdullah b. Tayyib, *Ein pseudoaristotelischer Traktat über die Tugend: Edition und Übersetzung der arabischen Fassungen des Abū Qurra und des Ibn at-Tayyib*, thk. Mechthild Kellermann, Inaugural-Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität zu Erlangen-Nürnberg, Berlin, 1965, ss. 46-66.
- Aristoteles; “Fî Fezâili'n-Nefs”, çev. Ebû Kurre, *Ein pseudoaristotelischer Traktat über die Tugend: Edition und Übersetzung der arabischen Fassungen des Abū Qurra und des Ibn at-Tayyib*, thk. Mechthild Kellermann, Inaugural-Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität zu Erlangen-Nürnberg, Berlin, 1965, ss. 32-45.
- Aristotle; “Parts of Animals”, *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, 1991, cilt1, ss. 1-75.
- Bergson, Henri; *Gülme: Komiğin Anlamı Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2011.
- Cengiz, Yunus; *Doğa ve Öznellik: Câhız'ın Ahlâk Düşüncesi*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2016.
- Comte-Spoville, Andre; *Büyük Erdemler Risalesi*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Coştu, Feyza Ceyhan; “Gülme Üzerine Bir Deneme: Bergson ve Freud”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 71, Yaz 2020, ss. 135-154.
- Çağrı, Mustafa; “Gülme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1996, cilt 14, ss. 243.
- Destrée, Pierre - Trivigno, Franco V. (ed.); *Laughter, Humor, and Comedy in Ancient Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 2019.
- Ferrari, Cleophea; “Warum ist Lachen ansteckend? Ein ideengeschichtlicher Blick auf das arabische Mittelalter”, *Studia Graeco-Arabica*, 10, 2020, ss. 241-244.
- Güler Çağatay - Güler, Bilge Ufuk; *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*, Yazıt Yayıncılık, Ankara, 2010.
- İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, çev. A. Şener ve diğerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- İsfahânî, Râgıb; *Müfredât*, thk. Safvan Adnan Davudî, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 3. Baskı, 2002.
- Kahraman, Abdullah (ed.); *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, çev. Abdullah Kahraman ve diğerleri, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 2014, 4 Cilt.
- Karlığa, Bekir; “İbn Sina'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlak Risalesi (El-Bir Ve'l-İsm Fi'l-Ahlak)”, *İsam Kütüphanesi*, Demirbaş: GNL 023582.
- Karlığa, Bekir - Kazancıgil, Aykut; “Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi ve İbn Sînâ'nın Yeni Bir Ahlâk Risâlesi”, *Tıp tarihi Araştırmaları*, 6, Ocak 1996, ss. 121-142.
- Müellifi Meçhul; “İhtisârul-İskenderâniyyin”, Aristoteles, *El-Ahlâk*, çev. İshak b. Huneyn, thk. Abdurrahman Bedevî, Vekâletu'l-Matbû'ât, Kuveyt, 1979, ss. 433-445.
- Özturan, Hümeýra; *Éthostan Ahlâka: Antik Yunan Ahlak Literatürünün İslam Dünyasına İntikali ve Alımlanışı*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2020.
- Rozenthal, Franz; *Erken İslam'da Mizah*, çev. Ahmet Arslan, İris Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Şentürk, Rıdvan; *Gülme Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2016.
- Tamer, Georges (ed.); *Humor in Der Arabischen Kultur/Humor in Arabic Culture*, Walter De Gruyter, Berlin, 2009.

EXTENDED ABSTRACT

The subject of this article is the moral value of laughter and making somebody laugh. Laughter is one of the fundamental features of the human species. This distinctive and natural feature of man has been the subject of moral investigations by philosophers. Philosophers debating the moral value of laughter have also examined the act of making somebody laugh in connection with this. Some philosophers regarded the acts of laughter and making somebody laugh as significant as virtues; some of them labeled both as morally wrong.

This study aims to discuss how Islamic philosophers evaluated the acts of laughter and making somebody laugh in their investigations into morality and where they positioned them in the process of moral perfection. Historical borders in which the discussion is carried out, and the scope of the study is the time slot between 7th-11th centuries called the classical period of Islamic thought.

Such research has importance from the point of determining what kind of role that laughter, which is a natural phenomenon belonging to the material side of man, and making somebody laugh, which is another phenomenon that it is hard to separate it from laughter, play in the process of moral perfection which represents the spiritual development of man.

The research has been done by analyzing and evaluating the related texts of the prominent moral philosophers of the classical period.

As a result of the research, I reached the following conclusions: Islamic philosophers agree that a morally negative situation arises if the acts of laughter and making somebody laugh are excessive. However, there is a dissent among the philosophers about the new value they will morally gain if they are displayed in moderation. Some philosophers claim that they will be virtues, while others argue that they will continue to have the same negative value from the moral point of view.

Philosophers have based their attitudes towards laughter and making somebody laugh upon the following reasons: The ones who consider laughter morally valuable justify their opinions by the fact that the act of laughter and making somebody laugh provides man the appropriate socialization environment that he needs. Because thanks to laughter and making somebody laugh, people are able to stay together and have a good time. In this way, an essential need for the soul of man, who is a social creature by nature, is satisfied. The philosophers who give the mentioned justification do not neglect to record that laughter and making somebody laugh should be at a moderate point. On the other hand, the reasons of philosophers who approach laughter and making somebody laugh negatively from the moral point of view and think that these acts will harm the moral perfection of man are more diverse. Some liken them to mental illness, while others suggest that these acts will cause folly. However, the most prominent reason among them is that laughing at someone else or making others laugh can lead to several social problems, like the distance among people, hatred, envy, etc. At this moment, it can be maintained that to be in moderation of these acts can eliminate these justifications. Nevertheless, according to the philosophers concerned, complying with the appropriate limit of laughter and making somebody laugh is very difficult, and thus, in practice, the limit is almost always exceeded.

To a certain extent, it is possible to trace the mentioned different approaches of Islamic philosophers within the traditions of Islamic thought and ancient philosophy. Because both the understanding that sees the moderate acts of laughter/making somebody laugh as virtue and the understanding that considers laughter and making somebody laugh unconditionally as morally wrong acts have their supporters in the aforesaid traditions. By looking at this picture, it can be said that when it comes to the problem of laughter and making somebody laugh, Islamic philosophers stand close to the different traditions and sources.